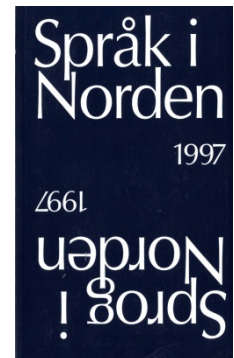

Sprog i Norden

Titel: Det skandinaviske argumentets rolle i sprogkommissionernes rådgivning
Forfatter: Andreas Bunkus
Kilde: Sprog i Norden, 1997, s. 98-105
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Det skandinaviska argumentets roll i språknämndernas rådgivning

Av Andreas Bunkus

Om en dansk tidning skulle skriva «Verdens olieressourcer rækker til midten af totusindtallet», skulle de danska läsarna bli oroliga eftersom det inte är långt till år 2050. Hur skall man då kunna köpa bensin till bilen? En svensk läsare skulle däremot kanske inte förstå oron. Mitten av tvåtusentalet är ju omkring år 2500, när han eller hon inte längre lever. Att reaktionerna skulle bli olika beror på den avvikande betydelsen av ordet *totusindtallet* resp. *tvåtusentalet*. På danska avser man århundredet (dvs. åren 2000 – 2099), på svenska däremot årtusendet (dvs. åren 2000 – 2999). Den svenska beteckningen för nästa sekel är *tjugohundratalet*.

De nordiska språknämnderna bär också ett visst ansvar för denna möjlighet till missförstånd. Svenska språknämnden rekommenderar ordet *tjugohundratalet* som motsvarar *nittonhundratalet* (se Språkvård 1994:2) och uttrycket ser ut att ha slagit igenom. Dansk Sprognævn däremot avvisar ordet *tyvehundredetallet* som onaturligt. Det skall heta *totusindtallet*. I den här frågan kunde man inte ena sig om en skandinavisk lösning.

Språkvårdens argument

Språkvården behöver argument eftersom den måste värdera. Ett viktigt argument i dansk, norsk och svensk språkvård är det *nordiska* eller hellre *skandinaviska* argumentet. Det skandinaviska argumentet innebär att man i valet mellan två konkurrerande uttryck gynnar det som bäst förstås av språkbrukarna i de två andra skandinaviska länderna. Argumentets bakgrund är språksituationen som råder i de skandinaviska länderna. Alla 16 miljoner danskar, norrmän och svenskar kan förstå varandra när var och en talar sitt modersmål, och detta anses vara en stor kulturell och ekonomisk vinst. Siffran blir ännu högre om man tänker på finnarnas kunskaper i svenska och islänningarnas och färingar-

nas kunskaper i danska. Det är bara de tre skandinaviska språken som är ömsesidigt förståeliga. Därför föredrar jag uttrycket *det skandinaviska argumentet*, inte *det nordiska argumentet* som är det traditionella uttrycket. Jag tycker det är en oklar benämning, och det är en stor skillnad om man vill närma ett språk till två andra (skandinaviska) språk eller till fyra andra (nordiska) språk (*nordisk* här som ett språkhistoriskt motiverat ord).

Min undersökning

Syftet med min studie är att ta reda på vilken betydelse det skandinaviska argumentet intar inom nämndernas rådgivning. Det vore för mycket att granska allt arbete som pågår i nordiskt perspektiv. Därför har jag bara granskat rådgivningen och begränsar undersökningen till nämndernas egna tidskrifter, dvs. Nyt fra Sprognævnet (i fortsättningen förkortat NfS), Språknytt (Spn) och Språkvård (Spv). Av de tio årgångarna 1985 – 1994 har jag undersökt spalten «Frågor och svar», som finns i alla tre tidningarna. Redaktionerna tar upp intressanta språkfrågor som de får i brev eller på telefon, och frågorna är intressanta för allmänheten också.

Min första fråga gäller i vilken utsträckning det skandinaviska argumentet över huvud taget spelar en roll. Alla frågor som rör t.ex. ordets etymologi eller som bara vill ha en beskrivning av språkbruket kan läggas åt sidan. Min nästa fråga är hur många språkfrågor det är som innehåller det skandinaviska perspektivet. Sedan vill jag veta i vilken utsträckning nämnderna tar upp det skandinaviska argumentet i sina svar. Slutligen undersöker jag om nämnderna följer argumentet eller ej, och vilka argument som är viktigare än det skandinaviska resp. vilka argument har en mindre betydelse. (Mina frågor bygger på Allan Karkers uppsats *Det nordiske argument i Dansk Sprog-nævns rådgivning*, SiN 1979).

Dansk Sprognævn har publicerat flest frågor i frågespalten. Det rör sig om 230 frågor, och det skandinaviska argumentet spelar en roll hos ca. 57 procent av dem. Norsk språkråd tar upp 221 olika frågor, men bara hos 34 procent är argumentet relevant. Bl.a. beror det på att en stor del av frågorna bara berör förhållandet mellan bokmål och nynorsk utan att någonting nytt

rekommenderas. I Svenska språknämndens material däremot spelar det skandinaviska argumentet en roll hos två tredjedelar – av i allt bara 124 frågor.

Det skandinaviska argumentet i frågorna

Det är ytterst sällan som det skandinaviska argumentet över huvud taget nämns i själva frågan. Personen som skriver är inte medveten om att värderingen av två olika språkliga alternativ kan ha att göra med de andra skandinaviska språken. Ett undantag är en svensk som undrar om man inte skulle föredra stavningen *tv* framför *TV*. Han hänvisar till danskan och norskan som har *tv* som alternativ till *fjernsyn*. «Skandinavisk samordning i den här lilla detaljen vore väl önskvärd?», frågar han (Spv 1992:3). Språknämnden följer argumentet och jämnställer de båda formerna. Svenska Akademiens ordlista anger bara stavningen *TV*.

En norрман tar också upp språkförhållandet i grannländerna. I danskan tillåter den nya Retskrivningsordboken 1986 stavningen *elve* vid sidan om *elleve*, just med hänvisning till svenskans *elva*. Nu undrar frågeställaren om också norskan kommer att införa *elve*. Språkrådet säger dock att ämnet inte är aktuellt (Spn 1985,3).

En gång tar någon upp det skandinaviska argumentet i sin fråga som ett motargument. *Tek ting på alvor* vill han undvika eftersom det låter så svenskt. Språkrådet avråder faktiskt från att säga så, man skall tänka två gånger innan man använder frasen (Spn 1989:4). Språkrådet följer alltså inte det skandinaviska argumentet. En liknande fråga publicerar Språkvård (1993:1) där någon undrar om inte *måla sig ur* är «dålig danska» (jfr *melde sig ud*) och borde rättas till *anmäla sitt utträde ur*. Språknämnden hänvisar både till Svenska Akademiens Ordbok (1945) där frasen är nämnd, och till det aktuella språkbruket i politiskt sammanhang och godkänner frasen, som alltså har hävd i svenskan.

Det skandinaviska argumentet i svaren

Ibland tar nämnderna upp det skandinaviska argumentet i sina svar. Dansk Sprognævn tillfrågas om man inte kunde tillåta

stavningen *Ægypten* i stället för *Egypten*. Sprognævnet rättar och säger att de båda formerna är jämställda. Det var just av hänsyn till stavningen i de övriga nordiska länderna som man införde *Egypten* på danska också (Nfs 1994:2). Sprognævnet hänvisar också till en annan nordisk överenskommelse när det gäller värderingen av *mikroovn* resp. *mikrobølgeovn*. Alla språknämnderna i Norge, Sverige och Finland rekommenderar den längre formen som också är tydligare. En *mikroovn* kan också beteckna en mycket liten ugn. (Nfs 1986:4).

En mycket omdiskuterad fråga i svenskan är bruket av *till alla de som* vilket efter den traditionella grammatiken borde heta *till alla dem som* eftersom prepositionen kräver objektsform. Svenska språknämnden däremot intar en tolerant position: *de*-formen skall accepteras. Argumentationen är att *till alla de som* kan anses som en fast enhet. Dessutom finns liknande konstruktioner i danskan och norskan. Det skandinaviska argumentet fungerar alltså som ett stödargument (Spv 1990:4).

En annan fråga handlar om betydelsen av ordet *vilt*. Avser ordet alla vilt levande djur, oavsett om de jagas eller ej, eller menas bara de djur som jagas? Språknämnden godkänner den vidare betydelsen och anför flera skäl. Ordet i sig gör den vidare betydelsen möjlig, och bruket av ordet kommer inte att orsaka problem. Ett viktigt argument är att det också finns danska och norska källor, där den vidare betydelsen av *vilt* är kodifierad. Argumentationen medverkar till att *vilt* används i en vidare betydelse än den som hittills angivits i svenska ordböcker (Spv 1993:3).

Det skandinaviska argumentet kan också användas på ett nästan överdrivet sätt. Dansk Sprognævn avvisar ordet *hjemmekundskab* och gynnar ordet *hjemkundskab* (Nfs 1986:4). De argumenterar att ordet har «nære paralleller i norsk og svensk». SAOL har faktiskt *hemkunskap*, men Bokmålsordboka har bara *hjem-* som prefix (Nynorskordboka har även *heim-*), och *kunnskap* naturligtvis. Ett norskt *hjemkunnskap* eller *heimkunnskap* verkar dock inte existera på samma sätt som i danskan och svenskan, även om argumentationen i svaret från Dansk Sprognævn påstår detta vara fallet.

Frågan om ersättningsord är intressant. Lite provocerande kan sägas att språkgemenskapen fortfarande skulle existera även om alla utländska lånord skulle bibehållas. Problem uppstår bara i fall att ett språk skapar ett nationellt ersättningsord som avlöser det utländska ordet. Dansk Sprognævn tillfrågades om böjningen av *PC* (eng. *personal computer*). Svaret är att förkortningar skall stavas med små bokstäver. Eftersom man måste leva med den engelska beteckningen rekommenderas *pc*, *pc?en*, *pc?er*, *pc?erne*. Sprognævnet rekommenderar emellertid också att man använder *datamat* i stället av *computer*, och den naturliga förkortningen av *personlig datamat* eller *persondatamat* eller *privatdatamat* är *pd*. (Nfs 1986:2). Norsk språkråd tillfrågades direkt om ett norskt ord för *PC*. Språkrådet rekommenderar *personlig datamaskin* med förkortningen *PD*, alltså med versaler (Spn 1987:1). Utan att tala om det har man följt det skandinaviska argumentet.

I de flesta frågorna nämner språknämnderna inte det skandinaviska argumentet även om det spelar en roll. Det är synd att nämnderna inte oftare talar om att frågorna berör den skandinaviska språkgemenskapen. Det är inte angeläget i alla frågor eftersom läsaren tröttnar på läsandet om allt diskuteras efter samma schema. I mitt tycke kunde man dock öka medvetenheten om den skandinaviska gemenskapen om man oftare än nu tar upp det skandinaviska argumentet.

Det skandinaviska argumentet av mindre betydelse

En ägare av ett konstgalleri skall inte kallas *gallerist*, var Norsk språkråds inställning 1985 (Spn 1985,2). *Gallerist* kan bara användas «morsomt». Samtidigt var *Nyord i svenskan* under utgivande, där Norsk språkråd säger att ordet finns på norska som parallell till svenskans *gallerist*. Man kunde redan då ha tillåtit ordet, vilket man senare också gjort (se Bokmålsordlista – rettskrivningsordliste for skole, hjem og kontor. Oslo 1992.)

Norsk språkråd kunde ha varit lite försiktigare när rådet besvarade frågan om ordet *neger* är nedsättande och borde ersättas med *farga* eller *svart*. Språkrådet håller fast vid *neger*, eftersom ordets nedsättande innebörd enligt rådet bara finns på engelska, inte på norska (Spn 1989:3). Rådet upplyser inte att

den nedsättande betydelsen är kodifierad på svenska (Svensk ordbok), där ordet syns vara tabubelagt. I mitt tycke hade det varit på sin plats att råda till försiktigt bruk av ordet, eftersom det kan skapa irritation.

Dansk Sprognævn tog inte chansen i frågan om det heter *tværsektoriel*, *tværsektorial* eller *tværsektoral* och godkänner alla tre varianterna. Nämnden hänvisar bara till att suffixet *-sektorial* är med i Gyldendals fremmedordbog, medan formen *sektoriell* är kodifierad på norska och svenska. Här hade det varit på sin plats att råda till försiktighet med *tværsektoral*, eller, lite modigare, att bara rekommendera ett samskandinaviskt *tværsektoriel* (NfS 1989:2).

Saklitteratur är ett nytt ord på svenska och betecknar litteratur som inte är skönlitteratur. *Saklitteratur* är tänkt som ett överordnat begrepp som omfattar facklitteratur och faktalitteratur. Hittills har man använt *facklitteratur*, som associerats med litteratur för fackmän eller experter. Det har saknats en lämplig beteckning för t.ex. en hundbok för barn. Svenska språknämnden gynnar uttrycket *saklitteratur*, som dock inte finns på de andra skandinaviska språken (Spv 1991:2). Nudansk Ordbog upplyser att *faglitteratur* är motsatsen till skönlitteratur, och både Bokmålsordboka och Nynorskordboka nämner *faglitteratur* för sådan litteratur som inte är skönlitteratur. Svenska språknämnden anser det vara viktigare att ha en noggrann beteckning än att ha ett samskandinaviskt ord. Mig veterligen har man än så länge inte tagit upp frågan på de andra språknämnderna. Det är ju tänkbart att ett motsvarande ord skapas på danska och norska också.

Sju olika realiseringar av argumentet

Det undersökta materialet visar sju olika sätt på vilka det skandinaviska argumentet realiserar i nämndernas svar. Argumentet kan ha olika funktioner och kan vara av mer eller mindre betydelse. (1) Argumentet kan nämnas som en ren biomständighet, dvs. man beskriver språkbruket i grannländerna utan att ett alternativ stärks (se t.ex. *att mäla sig ur*). (2) Man kan bekräfta det hävdvunna, traditionella språkbruket genom att hänvisa till paralleller i de andra skandinaviska språken. (3) Ett av de två

alternativen kan stärkas om det gäller nya företeelser, utan att det finns ett tydligt motstånd hos frågeställaren (t.ex. *mikrobølgeovn*). (4) Det skandinaviska argumentet kan också hjälpa till att väcka en liberal, tolerant inställning gentemot språkbruket (t.ex. *till alla de som*). Här får också en viss språksociologisk inställning sitt uttryck. (5) Nya idéer och impulser kan vinnas genom det skandinaviska perspektivet (t.ex. *Egypten, vilt*). Här utnyttjas grannspråkens produktivitet. (6) Nämnderna argumenterar genom att hänvisa till sina systerorganisationer, Nordiska språksekretariatet eller gemensamma publikationer. Detta innebär att man använder både organisationernas autoritet och deras legitimation som kommer ifrån den skandinaviska språkgemenskapen. (7) Den vanligaste realiseringen är dock det tomma rummet, dvs. att argumentet inte nämns. Det kan t.ex. vara av taktiska skäl, om argumentet inte stöder nämndens position. Oftast kan argumentet dock stöda nämndens rekommendation, och då är det synd att argumentet saknas. Argumentet skulle kunna underlätta nämndernas argumentation och därigenom skulle man öka människornas medvetenhet om den skandinaviska språkgemenskapen.

Nämndernas åtaganden

Alla tre nämnderna är i viss mån förpliktade att arbeta för den skandinaviska språkgemenskapen, fast i olika hög grad. Som betonats vid flera tillfällen var den nordiska tanken även huvudmotiveringen till att Svenska språknämnden grundades år 1944. Också idag är det den äldsta organisationen, Svenska språknämnden, som tydligast lägger vikt på det skandinaviska samarbetet. I nämndens stadgar står: «Nämnden skall verka för nordiskt samarbete på språkvårdens område i syfte att vidmakthålla och stärka den nordiska språkgemenskapen(...) För att främja den nordiska verksamheten skall nämnden söka samarbete med organisationer för samma ändamål i övriga nordiska länder.» (cit. efter Spv 1974,3:3). Det innebär att stadgarna både sätter ett mål för nämndens arbete och föreskriver det organisatoriska samarbetet med systerorganisationer.

Uppdraget för Dansk Sprognævn och för Norsk språkråd är mycket otydligare. I bekendtgørelsen (1981) om Dansk Sprog-

nævn står: «I sager, som vedrører forholdet til andre sprog, forhandler det [=nämnden] med tilsvarende organer i de pågældende lande». Paragraf 2 specificerer oppgifterna, och den sista och sjunde punkten är «at samarbejde med sprognævn og tilsvarende organer i Norden». Lagen om Norsk språkråd förpliktar nämnden att «fremme og delta i nordisk samarbeid om språkdyrking» som den femte av sex punkter. Lagarna innebär att den danska och den norska nämnden skall samarbeta med andra organisationer inom språkvården, men det saknas ett mål vad samarbetet skall åstadkomma. Nämnderna behöver inte arbeta för den nordiska språkgemenskapen eller göra insatser för att de skandinaviska språken skall bli ömsesidigt förståeliga. Samarbetet kunde vara vilket samarbeide som helst.